

УДК. 911.2.502.4

ДОСЛІДЖЕННЯ, ОХОРОНА ТА ВИКОРИСТАННЯ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ВЕЛИКОПРОСТОРОВИХ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Ю. Зінько

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто сучасний стан охорони геоморфологічної спадщини на великопросторових заповідних територіях Західної України – природних заповідників, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках. Розроблено методичні рекомендації щодо дослідження об'єктів геоспадщини, планування й організаційного забезпечення їхнього збереження та використання в екоосвітніх і екотуристичних цілях. Окреслено завдання з інвентаризації і паспортизації об'єктів геоморфологічної спадщини, створення навчальних і тематичних стежок, а також формування нової в регіоні категорії збереження геоспадщини – геопарків.

Ключові слова: геоморфологічна спадщина, геоспадщина, великопросторові заповідні території, інвентаризація, паспортизація, екоосвітні й екотуристичні заняття, геопарк.

У проблемі збереження геоспадщини геоморфологічним об'єктам приділяють значну увагу, що зафіксовано часто вживаними термінами-синонімами – „заповідні геолого-геоморфологічні або геолого-морфологічні об'єкти” [4, 12, 35]. У класифікаціях об'єктів геоспадщини заповідні форми рельєфу утворюють окрему класифікаційну групу [4, 12, 34, 35]. Найчастіше вони представлені унікальними або рідкісними формами рельєфу – печерами, скелями, каньйонами. Охоронний статус геоморфологічних об'єктів, головню, пов'язаний з такими заповідними категоріями, як пам'ятки природи, рідше – малоплощинні резервати (заказники). Водночас значна кількість цінних у науково-пізнавальному значенні геоморфологічних об'єктів розташована в межах великоплощинних заповідних територій – заповідників, національних і ландшафтних парків. Унікальні геоморфологічні феномени можуть визначати імідж великопросторових територій та зумовлювати назву, наприклад, національних парків: Великий Каньйон, Озеро Кратеру, Арка, Скелясті Гори, Великий Риф у США, Кіліманджаро у Танзанії, Столові Гори у Польщі, Подільські Товтри в Україні.

Західна Україна (Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька області) належить до регіонів України, яким притаманна найбільша концентрація великоплощинних заповідних територій – природних заповідників (ПЗ), національних природних парків (НПП), регіональних ландшафтних парків (РЛП). Тут налічують п'ять ПЗ площею від 2,0 (Розточчя) до 57,8 тис. га (Карпатський), десять НПП площею від 7,1 (Яворівський) до 261,3 тис. га (Подільські Товтри), одинадцять РЛП площею від 0,3 тис. га (Знесіння) до 42,1 тис. га (Дністерський Каньйон). Ці природоохоронні території охоплюють різні типи геолого-геоморфологічних комплексів: скельно-складчасті низько- і середньогір'я

Українських Карпат, структурно-пластові височини Поділля та денудаційно-аккумулятивні рівнини Західного Полісся.

Мета нашого дослідження – науково-пізнавальна та освітньо-екотуристична оцінка об'єктів геоморфологічної спадщини у ЗП, НПП і РЛП заходу України для розробки пропозицій щодо їх подальшого вивчення, охорони і збалансованого використання. У цьому разі вирішували такі завдання:

- аналіз сучасного стану вивченості й охорони геоморфологічної спадщини на великоплощинних заповідних територіях заходу України;
- обґрунтування методичних підходів до дослідження, забезпечення охорони та використання геоспадщини, у тім числі геоморфологічної;
- розробка рекомендацій щодо відбору, інвентаризації, паспортизації та забезпечення охорони й екоосвітнього та екотуристичного використання об'єктів геоморфологічної спадщини для ЗП, НПП і РЛП досліджуваного регіону.

У методичних розробках, присвячених дослідженням та систематизації інформації про геоспадщину на великопросторових природоохоронних територіях, головну увагу зосереджено на таких питаннях:

- обґрунтуванні програми охорони неживої природи як важливого чинника збереження біорізноманітності, у планах організації НПП і РЛП [2, 3, 33–35];
- обґрунтуванні підходів до інвентаризації та комплексної оцінки (паспортизації) об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини [2, 3, 13, 31, 32];
- плануванні заходів щодо збереження об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини та їхнього екоосвітнього й екотуристичного використання [15, 30, 34].

Міжнародний досвід свідчить [30, 31], що під час розробки планів організації й охорони національних і ландшафтних парків рекомендують розглядати компоненти неживої природи (рельєф, геологічну будову, ґрунти, поверхневі води) в такій послідовності: діагностика стану компонентів → формування стратегії їхньої охорони → формування завдань і заходів з вивчення, збереження та використання. Геолого-геоморфологічні елементи доцільно розглядати й оцінювати як один з чинників, що впливає на біоландшафтне різноманіття, а також визначає науково-освітню привабливість парків. На жаль, сучасна структура українських планів організації й охорони природи та “Літописів природи” для ПЗ і НПП не передбачає такої багатоаспектної оцінки об'єктів неживої природи, у тім числі рельєфу.

Для досліджень та оцінки геолого-геоморфологічних об'єктів на природоохоронних територіях типу ПЗ, НПП і РЛП пропонують таку схему дослідницьких операцій [2, 3, 30–32, 34]: картографування й опис геолого-геоморфологічної будови; інвентаризація головних видів геолого-геоморфологічних утворень; оцінка шляхом паспортизації унікальних та типових об'єктів геоспадщини; оцінка можливих загроз їхньому існуванню та розробка рекомендацій щодо охорони і регульованого використання. Українська практика дослідження заповідних територій свідчить, що головний акцент роблять на картографуванні й описі геолого-геоморфологічної будови, тоді як питання інвентаризації і паспортизації об'єктів геоспадщини, забезпечення їх охорони і використання розглядають недостатньо [15].

У проблематиці збереження геолого-геоморфологічної спадщини на великопросторових територіях важливим є характер юридичної охорони, можливі чинники деградації

і загрози, конфлікти, пов'язані з господарським використанням об'єктів, територіальні аспекти охорони природи та розробка заходів і технологій охорони геоспадщини [33].

Практики заповідної справи звертають увагу на те, що для використання цих об'єктів геоспадщини в екоосвітніх і екотуристичних цілях обов'язковим є облаштування їх для навчальних і екотуристичних занять та забезпечення відповідним інформаційним супроводом. Важливим в організації цих занять є дотримання природоохоронних вимог [14, 33].

Дослідження геоморфологічної спадщини на великоплощинних заповідних територіях Західної України передбачало такі етапи: аналіз охорони геоморфологічних об'єктів до створення ПЗ, НПП і РЛП й оцінка сучасного стану інвентаризації (паспортизації), використання й охорони об'єктів геоморфологічної спадщини. Для п'яти заповідників, які охоплюють головні природні регіони Західної України, визначено, що на момент їхнього створення функціонувала низка геоморфологічних об'єктів, які мали заповідний статус (див. таблицю). Найбільше їх було на території, що ввійшла до складу Карпатського біосферного заповідника (чотирнадцять об'єктів) і ПЗ Горгани (три об'єкти). Територія заповідника „Медобори” раніше була геологічним заказником площею 8 700 га. Цінні геоморфологічні об'єкти до створення заповідників, здебільшого, мали статус геологічних пам'яток або належали до складу комплексних природоохоронних утворень – ландшафтних заказників та комплексних пам'яток природи [10, 22–25, 29].

Найбільше об'єктів геоморфологічної спадщини серед десяти національних парків Заходу України було на територіях, що ввійшли до складу національних парків [4, 7, 9–11, 21–26, 29]: Подільські Товтри (сімнадцять об'єктів), Карпатський (сім об'єктів), Сколівські Бескиди (п'ять об'єктів) і Галицький (чотири об'єкти) (див. таблицю). Серед них більшість мали статус геологічної пам'ятки або були в складі комплексної пам'ятки чи ландшафтного заказника. Зокрема, в Карпатському НПП статус геологічної пам'ятки природи мали міжкаркові гребені Великі і Малі Кізли, комплексної пам'ятки природи – скельно-лісове урочище Дрибки; у НПП Подільські Товтри – пам'ятка природи Смотрицький каньйон, Іванковецький та Івахновецький ландшафтні заказники товтрових пасом; в Ужанському НПП – пам'ятка природи “Печера Княгиня”.

Щодо РЛП, то, порівняно з ПЗ і НПП, заповідних об'єктів геоморфологічної спадщини, які ввійшли до їхнього складу, виявилось значно менше [9, 16, 24, 26, 29]. Найбільше їх у складі РЛП Дністерський каньйон (дванадцять об'єктів). Це переважно геологічні пам'ятки природи у вигляді скель. Згідно з природоохоронним законодавством, заповідні об'єкти геоморфологічної спадщини належать до регіонального ландшафтного парку зі збереженням заповідного статусу. Найвідомішими геоморфологічними об'єктами у складі західноукраїнських РЛП є комплексна пам'ятка Скелі Довбуша у Полянецькому РЛП та Черемоський карстово-спелеологічний заказник у Черемоському РЛП та г. Лева у РЛП Знесіння.

На територіях ПЗ, НПП і РЛП останніми десятиліттями проведено геолого-геоморфологічні дослідження під час великомасштабного картування, розробки планів організації й охорони, а також під час інвентаризаційних і паспортизаційних робіт. Зокрема, досліджено геолого-геоморфологічну будову в разі розробки довготермінових планів організації та охорони, що супроводжувались великомасштабним картуванням у Мармароському масиві КБЗ, ПЗ Медобори і Розточчя, НПП Яворівський та Сколівські Бескиди, й РЛП Знесіння [5–7, 21, 28]. Для окремих великопросторових заповідних тери-

Охорона та використання об'єктів геоморфологічної спадщини
на великоплощинних заповідних територіях Західної України

Великопросторова заповідна територія	Кількість природоохоронних геоморфологічних і гідрологічних об'єктів перед створенням ПЗ, НПП і РЛП	Заповідна категорія об'єктів до створення ПЗ, НПП і РЛП	Цінні геоморфологічні об'єкти, виділені під час досліджень ПЗ, НПП і РЛП	Види об'єктів геоморфологічної спадщини території ПЗ, НПП і РЛП	Види об'єктів гідролого-геоморфологічної спадщини на території ПЗ, НПП і РЛП	Екоосвітнє і туристичне використання об'єктів геоспадщини ПЗ, НПП і РЛП
1	2	3	4	5	6	7
Заповідники						
Карпатський біосферний заповідник	14	Геологіна пам'ятка природи Гідрологічна пам'ятка природи	5	Скелі; давньольодовикові кари; печери; селеві утворення; лавинні лотки	-	Екоосвітні стежки “Соколине Бердо”, “На Близниці”, “Брескул – г. Говерла”
Рівненський	2	Ландшафтний заказник Гідрологічна пам'ятка природи	-	-	Заплавні озера	-
Медобори	1	Геологічний заказник	8	Товтрові пасма; скелі; печери	-	-

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7
Філія „Кременецькі гори”	2	Геологічна пам'ятка природи Комплексна пам'ятка природи	7	Горби-останці; скелі; яркові форми	-	-
Розточчя	-		4	Горби-останці; скелі	-	-
Горгани	3	Ландшафтний заказник Заповідне урочище	-	Кам'янисті розсипища (греготи); скелі	-	Екоосвітня стежка “Полянецький схил”
Національні природні парки						
Шацький	1	Гідрологічний заказник	-	Давньольодовикові форми; старичні валуни	Карстові та льодовикові озера	Екологічні стежки “Світязянка”, “Грядя”
Яворівський	1	Геологічна пам'ятка природи	4	Скелі; яркові форми		Екологічна стежка “Лелехівка”
Карпатський	7	Геологічна пам'ятка природи Гідрологічна пам'ятка природи	13	Скелі; давньо-льодовикові кари; зсуви; селеві утворення	Водоспади; карові озера	Екологічні стежки “Стежка Довбуша”, “На Явірник”, “На озеро Несамовите”, “На Говерлу”, “На водоспад Жіночі Сльози”

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7
Вижницький	1	Заповідне урочище	-	Скелі; печери	Водоспади	Екологічна стежка “Кам’яне кільце парку”
Сколівські Бескиди	5	Геологічна пам’ятка природи Гідрологічна пам’ятка природи	2	Скелі та скельні комплекси; структурні форми	Водоспади; гірські озера	Екологічні стежки “На г. Парашку” і “Долина р. Кам’янки”
Ужанський	1	Геологічна пам’ятка природи	7	Скелі; печери; кам’яні розсипи	-	Екологічні стежки “Чорні млаки”, “На гору Плішка”
Гуцульщина	2	Ландшафтний заказник	1	Скелі; кам’яні розсипища	Гірські озера; водоспади; пороги	Екологічні стежки “На хребет Брусний”, „На озеро Лебедин”
Синевир	1	Ландшафтний заказник	2	Скелі; давньольдовикові утворення; кам’яні розсипища	Загатне озеро; водоспади; пороги	Екологічні стежки “Довкола озера Синевир”, “Квасовець–гора Красна”
Подільські Товтри	17	Ландшафтний заказник Геологічна пам’ятка природи Заповідне урочище	-	Товтрові пасма; каньйони; печери; скелі	-	-

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7
Галицький	4	Комплексна пам'ятка природи Ландшафтний заказник	-	Поверхневі карстові форми; скелі	Старичні озера	-
Полянецький	2	Комплексна пам'ятка природи Гідрологічна пам'ятка природи	1	Скелі та скельні комплекси	Гірські озера; водоспади	-
Дністерський каньйон	12	Геологічна пам'ятка природи Гідрологічна пам'ятка природи Ландшафтний заказник	-	Скелі; печери; каньйони	Водоспади	-
Знесіння	1	Геологічна пам'ятка природи	4	Горби-останці; яркові форми	-	-
Регіональні ландшафтні парки						
Черемоський	1	Геологічний заказник	-	Поверхневі карстові форми	-	-
Прип'ять-Стохід	1	Ландшафтний заказник	-	-	Заплавні озера	-
Верхньо-дністерські Бескиди	1	Геологічна пам'ятка природи	-	Скелі	-	-

торій складено списки цінних об'єктів неживої природи [2, 6, 7, 16, 19, 27] (НПП Сколівські Бескиди, ПЗ Розточчя, ПЗ Медобори, НПП Яворівський, НПП Вижницький і НПП Карпатський), проведено комплексну паспортизацію окремих об'єктів у ПЗ Розточчя, РЛП Полянецький та Знесіння [2, 15, 16], розроблено рекомендації щодо їхньої охорони, екоосвітнього та екотуристичного використання [13–16]. Результатом цих досліджень стало виділення геоморфологічних об'єктів (форм і комплексів форм), що мають науково-пізнавальне значення. Їх виділяли як особливо охоронні геоморфологічні об'єкти [2, 3] чи цінні геоморфологічні комплекси [5, 6]. Картографічні та інвентаризаційно-паспортизаційні роботи дали змогу розширити список об'єктів геоморфологічної спадщини у низці великоплощинних заповідних територій (див. таблицю). Для кожного з природних регіонів ПЗ, НПП і РЛП репрезентують особливий спектр об'єктів: у гірській частині Карпат це скелі і скельні комплекси, давньо-льодовикові кари, кам'яні розсипища; на Подільській височині – печери, скелі, горби-останці, товтрові пасма, каньйони; на Волинському Поліссі – давньо-льодовикові й еолові форми. У нашому дослідженні умовно до об'єктів геоморфологічної спадщини зачислено низку цінних гідрологічних заповідних об'єктів, де геоморфологічний чинник відіграє важливу роль, які склали окрему гідролого-геоморфологічну групу (див. таблицю). Ці об'єкти представлені карстовими, льодовиковими та старичними озерами на Поліссі [1, 17] й водоспадами, порожижистими руслами на Поділлі та в Українських Карпатах [20, 21]. Водночас недостатню увагу під час інвентаризаційних досліджень приділяли об'єктам сучасного морфогенезу – селевим утворенням, зсувам, ярковим формам як важливим об'єктам геоморфологічної спадщини у ПЗ, НПП і РЛП [28, 32].

Як засвідчив аналіз західноукраїнських ПЗ, НПП і РЛП, важливим є використання об'єктів геоморфологічної та гідролого-геоморфологічної спадщини в екоосвітніх та екотуристичних цілях. У парках прокладено низку дидактичних та тематичних стежок, де цінні геолого-геоморфологічні та гідролого-геоморфологічні об'єкти включені як пізнавальні пункти (див. таблицю). Екостежки можуть охоплювати як територію парку, так і суміжні з нею території.

Як зазначено вище, сучасний стан досліджень, забезпечення охорони та цільового використання об'єктів геоморфологічної спадщини у ПЗ, НПП і РЛП всієї України та її західної частини, зокрема, ще не повністю відповідає вимогам міжнародних документів щодо збереження геоспадщини. Наприклад, у рекомендаціях щодо розробки планів організації й охорони ЗП і НПП в Україні не передбачена детальна характеристика геолого-геоморфологічної будови та її оцінка як важливого чинника біоландшафтного різноманіття, а для ведення “Літописів природи” також не передбачено інвентаризації та паспортизації цінних геоморфологічних об'єктів. Досвід європейських національних і ландшафтних парків свідчить, що для найпоширеніших видів геоморфологічної спадщини інвентаризація обов'язкова [31, 32]. Це стосується, наприклад, скель або печер. Зокрема, в Ойцовському національному парку (Польща) площею близько 2,2 тис. га проведено інвентаризаційний опис 400 печер і 600 скель. Паспортизований опис в Ойцовському національному парку виконано для 119 геолого-геоморфологічних об'єктів [31]. Слабко використовують у практиці вітчизняного заповідання передові технології і методи збереження та популяризації об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини. Зокрема, недостатнім є використання геолого-геоморфологічної спадщини для створення дидактичних стежок, тематичних стежок геолого-геоморфологічного про-

філю, екомузеїв. Недостатньо впроваджують у практику заповідання нові інноваційні форми збереження і популяризації наук про Землю – геоскансени і геопарки [8, 36].

Геопарки – це території, які охоплюють одне чи більше місць, що становлять наукову цінність, не тільки геологічно, а й археологічно, екологічно та культурно. Вони належать до об'єктів міжнародної мережі геоспадщини, а їхнє утворення координує міжнародний Союз геологічних наук та ЮНЕСКО [36].

Для поліпшення вивченості, охорони та використання об'єктів геоморфологічної спадщини та геоспадщини, зокрема, у ПЗ, НПП і РЛП, пропонуємо дослідницько-конструктивну модель на підставі міжнародного досвіду збереження геоспадщини (див. рисунок). Ця блокова модель враховує три головні складові: дослідницьку, охоронну та конструктивну. У дослідницькій частині розробленої моделі передбачено проведення інвентаризації об'єктів геоспадщини – стандартного опису або картографування найпоширеніших геолого-геоморфологічних об'єктів – відслонень гірських порід, унікальних і рідкісних форм. На підставі інвентаризації складають списки (карти) цінних геолого-геоморфологічних об'єктів великопросторових заповідних територій. Для особливо цінних геолого-геоморфологічних об'єктів проводять паспортизацію з обов'язковою оцінкою їхнього науково-пізнавального, екологічного значення та можливостей використання. Питання поглибленого вивчення геолого-геоморфологічної спадщини повинні стати одним з елементів проектів організації й охорони великоплощинних територій, їх потрібно висвітлювати у “Літописах природи”, які ведуть у ЗП і НПП України.

У випадку вирішення завдань збереження об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини на великоплощинних територіях блокова модель передбачає забезпечення організаційних та територіальних основ охорони, а також використання спеціальних природоохоронних технологій (див. рисунок). Зокрема, цінним геолого-геоморфологічним об'єктам на території ПЗ необхідно надавати статус особливо охоронних [2, 3], аналогічний за статусом червонокнижних об'єктів живої природи. Геолого-геоморфологічна спадщина національних і ландшафтних парків у територіальному аспекті повинна бути забезпечена охороною через включення у відповідні функціональні зони НПП. Організаційно-технологічні заходи повинні бути спрямовані на забезпечення доступу до об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини, регулювання руху відвідувачів та уникнення загроз знищення цих об'єктів.

У пропонуваній блоковій моделі використання об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини в екоосвітніх цілях передбачає необхідність створення спеціалізованих дидактичних стежок з геолого-геоморфологічною тематикою (див. рисунок). Популярні екотуристичні заняття в НПП і РЛП (наприклад, скелелазання, спелеотуризм) повинні узгоджуватися з природоохоронними вимогами. Значні можливості є в українських великопросторових заповідних територіях щодо забезпечення сталого розвитку територій з багатою геолого-геоморфологічною спадщиною та збереженими археологічними та історико-культурними об'єктами через створення нової заповідної категорії – геопарків (див. рисунок).

Використання пропонованої вище моделі дослідження, охорони та використання геоспадщини для цінних геоморфологічних об'єктів у ПЗ, НПП і РЛП Західної України дає змогу передбачити такі пріоритетні завдання:

а) інвентаризація найпоширеніших об'єктів геоморфологічної спадщини – печер, скель, горбів-останців, а також гідролого-геоморфологічної – водоспадів та озерних улоговин. Обов'язковим є проведення комплексної паспортизації геоморфологічних

Блокова модель дослідження, охорони та використання геоспадщини у природних заповідниках, національних природних і регіональних ландшафтних парках.

об'єктів, що мали заповідний статус до створення великопросторових заповідних територій, та унікальних і рідкісних об'єктів, виявлених під час проведення тематичного картографування та розробки планів організації й охорони територій ПЗ, НПП і РЛП;

б) з метою забезпечення охорони цінних об'єктів геоморфологічної спадщини важливим є надання їм статусу особливо охоронних об'єктів у ПЗ та НПП та забезпечення наявного заповідного статусу у ландшафтних парках, а також включення їх у заповідну зону та зону регульованої рекреації НПП і РЛП. Це потрібно врахувати під час розробки (коректування) планів охорони ПЗ, НПП і РЛП Західної України;

в) для поліпшення екоосвітнього використання геоморфологічної спадщини необхідне створення спеціалізованих дидактичних і тематичних стежок на базі об'єктів геолого-геоморфологічної спадщини у Карпатському НПП, ПЗ Медобори з філією „Кременецькі гори”, у РЛП Дністерський каньйон та Полянецький, НПП Сколівські Бескиди і Подільські Товтри. Для популяризації геоспадщини важливим є створення геоскансенів і екомuzeїв у НПП і РЛП.

Сприятливі умови є на великопросторових заповідних територіях для створення нової міжнародної категорії заповідання геоспадщини – геопарку. На Заході України такі великоплощинні об'єкти, як Кременецькі гори – філія ПЗ Медобори та РЛП Дністерський каньйон, а також гірські НПП – Сколівські Бескиди (разом з Полянецьким РЛП) та Вижницький мають відповідний потенціал для входження у міжнародну мережу геопарків.

-
1. *Богущий А., Залеський І.* До проблеми плейстоценових зледенів Волинського Полісся // Гляціал і перигляціал Волинського Полісся: Матеріали XIII укр.-пол. семінару. – Вінниця, 2001. – С. 83–86.
 2. *Брусак В.П., Зінько Ю.В.* Географічні дослідження у заповідниках // Наук. вісн. УкрДЛТУ. – 1995. – Вип. 4. – С. 5–14.
 3. *Брусак В.П.* Сучасний стан та перспективи геоморфологічних досліджень на природно-заповідних територіях // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2001. – Вип. 28. – С. 148–153.
 4. Геологические памятники Украины: Справочник-путеводитель. – Киев. 1985. – 342 с.
 5. *Гнатюк Р.М., Кравчук Я.С.* Геоморфологічна карта заповідника Розточчя // Наук. вісн. УкрДЛТУ. – 1995. – Вип. 4. – С. 25–32.
 6. *Гнатюк Р.М., Зінько Ю.В.* Геологія і геоморфологія // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., 1999. – С. 35–48.
 7. *Дубина Я., Крамарець М., Коханець М.* Об'єкти неживої природи НПП “Сколівські Бескиди” – Львів, 2005. – 48 с.
 8. *Завадович О., Зінько Ю., Чорнобай Ю.* Проект геоскансену „Камінь і пісок” у ландшафтному регіональному парку „Знесіння” (м. Львів) // Міські зелені зони: від проблем до вирішення – Львів, 2005. – С. 43–45.
 9. Заповідне Поділля / Сер. Земля Подільська: Краєзнавчі нариси. – Вінниця, 2001. – 100 с.
 10. Заповідники і національні природні парки України. – К., 1999. – 231 с.
 11. Заповідна перлина Карпат: Путівник по Карпатському НПП. – Коломия, 2001. – 78 с.
 12. *Зінько Ю.В.* Класифікація і територіальне планування природоохоронних геоморфологічних об'єктів // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2000 – Вип. 21. – С. 190–193.
 13. *Зінько Ю., Гнатюк Р., Шевчук О.* Підходи до природоохоронної паспортизації скельних утворень Поділля // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. – Гримаїлів, 2003. – С. 165–178.

14. *Зінько Ю.В., Шевчук О.М.* Екотуризм у національних парках Західної України // Сучасні проблеми і тенденції географічної науки: Матеріали Міжнар. конф. до 120-річчя географії у Львів. ун-ті, 24–26 вересня 2003 року. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 239–241.
15. *Зінько Ю., Брусак В., Гнатюк Р., Кобзяк Р.* Заповідні геоморфологічні об'єкти Українських Карпат: структура, особливості поширення та використання // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Матеріали міжнар. семінару. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – С. 260–280.
16. *Зінько Ю.* Природоохоронний менеджмент пам'ятки природи „Гора Лева” у регіональному ландшафтному парку „Знесіння” // Міські зелені зони: від проблем до вирішення. – Львів, 2005. – С. 185–189.
17. *Карпенко Н.І.* Геоморфологія озерних улоговин Шацького поозер'я // Гляціал і перигляціал Волинського Полісся: Матеріали XIII укр.-пол. семінару. – Вінниця, 2001. – С. 220–231.
18. *Коржик В.* Буковина для всіх. Маршрутами екотуризму. – Чернівці, 2002. – 112 с.
19. *Кричевська Д.А.* Об'єкти неживої природи Ужанського національного парку // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат та прилеглих територій: Матеріали міжнар. семінару. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – С. 187–196.
20. *Міллер Г.П.* Льодовикові озера Чорногори // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 1964. – Вип. 2. – С. 44–52.
21. *Природа Карпатського національного парку / За ред. М.А. Голубця, С.М. Стойка.* – К.: Наук. думка, 1993. – 215 с.
22. *Природно-заповідний фонд Української РСР.* – К., 1986. – 226 с.
23. *Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення: Довідник / Редкол.: В.Б. Леоненко та ін.* – К., 1999. – 240 с.
24. *Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини.* – Івано-Франківськ, 2000. – 271 с.
25. *Природно-заповідний фонд Волинської області.* – Луцьк, 1999. – 47 с.
26. *Сівак В.К., Солодкий В.Д., Королюк В.І., Білоконь М.В.* Буковина: Заповідний край. – Чернівці, 2004. – 110 с.
27. *Геодорович Л.В., Зінько Ю.В.* Підходи до оцінки об'єктів неживої природи заповідника „Медобори” // Проблеми становлення і функціонування заповідників. – Гримаїлів, 1995. – С. 86–88.
28. *Тимчук Я.* Сучасні екзогенні процеси на території Карпатського національного природного парку // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2001. – Вип. 28. – С. 196–207.
29. *Царик П.* Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку. – Тернопіль, 2005. – 171 с.
30. *Alexandrowicz Z., Denisiuk Z.* Rezerwaty i pomniki przyrody Zywieckiego Parku Narodowego (Karpaty Polski) // *Studia Naturae.* – 1991. – R. 49. – Cz. II – S. 143–161.
31. *Mierzejewski M.* Operat przyrody nieożywionej w planie ochrony parku narodowego // *SZCZELINIEC,* 2000. – Nr. 4. – S. 113–119.
32. *Ochrona geoznorodności w Polskich Karpatach / Pod red. Alexandrowicz Z., Poprawy D.* – Warszawa, 2000. – 141 s.
33. *Plan Ochrony Parku Krajobrazowego: poradnik metodyczny / Za red. M. Baranowska-Janota.* – Krakow, 1999. – 130 s.
34. *Waloryzacja przyrody nieożywionej obszarów i obiektów chronionych w Polsce / Pod red. Z. Alexandrowicz.* – Warszawa, 1992. – 140 s.
35. *Wimbledon W.A., Benton M.J., Bevins R.E. et. al.* The development of a methodology for the selection of british geological sites for conservation: Part 1 // *Modern Geology.* – 1995. – Vol. 20. – P. 159–202.
36. *Geoparks.* – www.unesco.org/science/earthsciences/geoparks/geoparks.htm

**STUDIES, PROTECTION AND UTILIZATION OF GEOMORPHOLOGICAL HERITAGE ON
LARGE SPACES OF PRESERVE TERRITORIES
OF WEST UKRAINE**

Y. Zinko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79 000 Lviv, Ukraine*

The paper discusses the present state of geomorphological heritage protection on large spaces of preserve territories of West Ukraine, i.e. natural preserves, national nature parks, regional landscape parks. Methodological recommendations have been elaborated regarding the investigations of geoheritage sites, planning and organizational provision of their utilization in ecoeducational and ecotourism purposes. The tasks have been outlined concerning the inventory and passportization of the geomorphological heritage sites, educational and didactic paths as well as the formation of geoparks – a novel category of preserving the geoheritage in the region.

Key words: geomorphological heritage, geoheritage, large spaces of preserve territories, inventory, passportization, ecoeducational and ecotourism classes, geopark.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2005

Прийнята до друку 14.10.2005